

Octavio Paz y los pueblos indígenas de México

Eleuterio Olarte Tiburcio

Octavio Paz ka jmiti ka gue'e kus ori kuxati tabejinta turaro ta kuentu ni pu|y| tu jme efu| t'aani tatu y| kupu|ki dont'ati nunijani.

Kakjaru ka guetogua'a kuch'inapa ta tu pu|ti nuroigui me pijnibi donchori pšškji bot'u pintojuati, ka gue'e tu nepi ne pijnibi kakjaru, pu gue'e "ni obra ne bejinta pintojuati exta be parís" tugue'e ru pibe xunb|| in kj||ch| 1962; ku ini ne pijnibi ne y||ni rondo tuy|| oro reraro nijni nunijani mientras kakjaru rontexinpi ripu|| t'aani rontuni dontuxuts'i, ron gue'e metan xi dony|.

"... Kakjaru ne y||ni rondo... ronšta nirafu| riyoj| pugueragui chji nunijani ratenogui te oseanu romaparkuati puy| ne j||ts'i ne pisaa purontejuti ne sataa dopunkja murakuati nunijani... menka tu batij| rojme ini t'aani rontuni t'aani romatetiri ne ribaagui, ne chutataa ne nanse'e rojmiti ret'ju|: in tatjugui t'gui karorin sisi dasde kakjaru ne kj||ch| ronchoti xamutej|gui jnaniragui bapuchji kafotun sisi i tatjugui xaromany| tu kšts'| tu yoj| ne baani tu n|chij| ron kjaint'i xaronbetinta riyo guejma tuyoj| ne riju| neto pitu mekan totatjugui mayoj| ronte bato kin chutataa kinparr| tatu sij|, in tatjugui mukaku te suri kunpakjogui kutaachikjogui bot'u yaa..."

Rejiti "guant'egui tu menya" kague'e pintojuati en 1986, kaxinta murajmi tusiti ka 22, na b|| in kj||ch| 1987, tu pu|yaj| ki ne pijnibi ne y||ni, ron ini kakjaru xagua mutu neyaj|, ka joagui muran kj||che| jmu nunijani:

"In dokuentu ne pijnibi in dokuenti rotetenu kataroret|ti taroreponimuroigui ne pijnibi ndopu|ya nan bola ni kuentu rontu nepi rontu megui ronte kuabi rontekrusi rorexuri xabamumukja kjogui ne bojuti ne toxbet'ani kakjaru muranunijani ki ini baanunijani kint|gui xinkut'inkjogui neki joxeni pukjuekja ni kuentu pugueragui..."

Kukjakjat'i kjuenu ronj| kuyoj| ron gue'e ne mey| ne pijnibi ne y||ni, i ini ne chéeta puentj| o chje jori ndo jmita nan kuentu, xaro may| katu nuj| ne ki joxeni t'gui kitugue'e mupu|ki, metani mu kuentu ronpu|ya, ome yant'egui tatu y||j|:

"In tarorekja te |pina purankja gue'e ne y||ni nemaya karejabi xape mutachi beey|, penkakatje muyojmšxi me kj||ch| ne kuentu tit'i in pijnibi jaka rajni tu kjuekja nemaya xaronpu|ya tatukja jitj|, nin itiroreniki ne manse'e in chunenee,...karoresots'i ron koxbi quantunu do kuentu ron togui, katarojmiti rontetogui quant'egui tabetota kitus ori..."

"...Ne saata tatu jikjogui ru kjuekuentu, xaromay| ndo yee karogue'e pu|chji, ropuntutoots'i ne jmuy| ba kuani kja ne ch'eeta chji doxu gue bepapi kututijn| katu orr| kutu jitj| putuch'etaj| tarokuentu kata jmiti ni kuentu ne ki joxeni kirontemati tit'ii xajmutjogui tatu yej| ron eni ne pelota karotunepi ron gue'e rroteori ronte paye joxeni ront'una neki pji ya xako quantunu karon guats'i. | o chje jori ndo jmita nan kuentu, xaro may| katu nuj|ne ki joxeni t'egui kitugue'e mupu|ki m".

In nijmi purojonkja ron ini ne pijnibi kakjaru pintojuati ronte meyaa yotatukja ijn| tatuyej| ne ma pijmibi chji ne ch'apijnibi rondo ne me mutii, ron uri rony| ment'ani, ronte neri rontari t'ani rony|ne kj||ch| rromani teso ne jiabi rontuj|gui tesoj|ronchjori pu|pji:

“Jninkjuekja ron ini ne subí kakjaru xat’fue nijni ne pijnibi xat’jue o jnaniragui ne bontani o muro ifu’ ndonas ori bapu’chi kjuenu ne pisubi puron te kšpits’i jnšchi ne be sagui tu nerr’ tu nuj’ ba puechji ne k’j’ch’ ron choti o ron tetuni, xata kako nt’ani tatusij’ ne pijnibi ne pisubi jnaniragui ndonchoti mundony’ rroyee exka karo punt’uri...”

Kapji rontukjanagui ta rogue’e puronchjori ba pu’chji rony’ rontexuri nijni pintojuati kan jmuy’, katu xati “ tumegui pintojuati: t’ani tatuy’ tague’e pintojuati, ndagui in b’i’ nura tandat’a in k’j’ch’ 1977, rimegui karineri ne pijnibi ne y’i’ni ne may’ ronte xuri tunerr’ na seru:

“... Tupu’ntj’ tu xumirij’ maku pu’ki chjiret’šfu’ kay’ tenogui kajnanirafu’: chjin seru o ru kjuesiti, ratenogu’gui rey’ nuran pijnibi be india turaroj’ pugueragui kakjaru murajni ne yey’i’ni ron tu akja ya jnaniragui tare xuri bot’u pu’ya mukja te ini dontet’una”.

Octavio Paz tupu’ya ne pijnibi ne y’i’ni ne may’ ront’gui, xoko me yojmšxi ronte ini kit’ujnatjogui, rukjue inixa jnaniragui tuyej’ kut’ujnatjogui tare ijn’ rondo rontepu’ti kutjiyaj’ muro šgui ne nunijani mutu rarokjogui kuturarokjogui pugue ragui kapji rontu kjanagui:

“Ne beemu’ni rontumegui kakjaru pšškji ron ini. Kukjat’i ku ini ron ini ronte panti tesoj’ rontepu’ti ron ini me ku ini mataretachi, kut’ujnatjogui tenagui ri jej’ mukjakja, gueran chutataa nemaya ron pu’ri ne ribagui xamutjogui rukjue kuentu kjuemeya , tenogui ne bapijnibi.

Tit’i ne ch’i’ta rony’ ne pijnibi pu’pji, rontujiti tarotati roreniki xita romanteraro taromantutari ronpu’ya rontuki ront’ini tatukjan yej’ “ni obra mutujitj’ ne pintojuati”, tu guej’ be parís, pibexunb’i’ ne1962, rotujiti:

“Ne totonaka rrojana rrotati. tuyej’ ne saata karitacgi ne chiri xaronte xuri nirontati pugueragui ni tati xamamukja. Xatu pueya mukjakja ne sinbolo, ki fot’uya munpakjogui pugueragui xi ante kjšts’i epu’ti men ta ro ini”.

Rejiti in Octavio Paz kut’ondij’ mupu’ki munpati pintojuati ronpuenti ront’una pu’chjiki kjuenchjori makupu’kikjogui kjuen ini bot’u nunijani pintijuati tanuti teso ronte kubraru ndo jiabi rontu jmen jabi xamuront’una o kjue t’una pu’chji ne pijnibi ne pintojuati rukuan ori makuch’i pu’ki kjuen pachi bot’ura pugueragui ki tu neri nijni pintojuati kanjmuy’ kjuen gue’e.

Nanbeemu’ni: ron tejiti put’inkjogui ku kjats’opi in ribaagui Pintojuati ni’aani Octavio Paz.

Traducido por:

Profr. Ermelando Mendoza Domínguez

Lengua Matlatzinca

Originario de la Comunidad de San Francisco Oxtotilpan, municipio de Temascaltepec, Estado de México.